

AİLEYE YÖNELİK PLANLI MÜDAHALE SÜRECİNİN AŞAMALARI

Steps of Planned Intervention Process toward the Family

Veli DUYAN

Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Öğretim Üyesi

ÖZET

Aile tarihsel olarak sosyal hizmetin odağında olmuştur. Bununla birlikte ailelerle ve ailelerin sosyal koşulları ve sosyal sorunları ile ilgilenen tek meslek değildir. Bilindiği üzere aile belirli bir psikolojik ve fiziksel mekanı paylaşan bireylerin toplamından çok daha fazlasını ifade eder. Bu nedenle aileye yönelik çalışmaların ve müdahalelerin planlanması özel önem taşımaktadır. Bu çalışmada aileye yönelik planlı müdahale süreci tanıma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma ve izleme olmak üzere yedi aşamada ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: aile, sosyal hizmet, müdahale süreci

SUMMARY

Family is traditionally in the focus of social work. However, social work is certainly not the only profession concerned with families, nor is it the only profession interested in social conditions and social problems of the families. As it is known, a family is far more than a collection of individuals sharing a specific physical and psychological space. So that, planning the efforts and interventions directed towards family has a special importance. Within this study, planned intervention process toward the family was held in seven steps as engagement, assessment, planning, implementation, evaluation, termination and follow up.

Key Words: family, social work, intervention process

GİRİŞ

Aile; geleneksel olarak anne-baba ve çocuklar olarak tanımlanır. Aile, üyelerinin birbirlerine karşı belirli yükümlülükler üstlendikleri ve genellikle ortak ikametleri paylaştıkları birincil bir kurumdur. Aile, kendilerini aile olarak nitelendiren ve sağlıklı bir aile yaşamı için genellikle gerekli olan yükümlülükler, işlevler ve sorumluluklar üstlenen iki veya daha fazla insandan oluşmaktadır. Aile grubu kan bağı, evlat edinme, evlilik veya yakın arkadaşlık yoluyla oluşan üyeleri kapsamaktadır. Aile; evlilik ve kan bağı ile birbirlerine bağlı olan, çeşitli rollerle birbirini etkileyen bireylerin oluşturduğu, yasal, toplumsal ve ekonomik bir kurumdur (Özgüven, 2001; Arıkan, Duyan ve Karagöz, 2002).

Aile birbirleri ile biyolojik, psikolojik ve sosyal ilişkilerle bağlı duygusal etkileşim içinde olan bireylerden oluşur. Aile, onu oluşturan bireylerin karmaşık etkileşimlerinin oluşturduğu açık bir sistemdir. Her aile üyesi, ailenin diğer üyelerine ilişkiler yoluyla

bağlıdır. Burada ikili ve üçlü ilişkilerle, karşılıklı ve dönüşümlü olarak birbirlerini etkileyen karmaşık bir "i- lişkiler ağı" nin oluşturduğu bir sosyal yapı, bir sosyal sistem ortaya çıkmaktadır (Özgülven, 2001).

Aile, bir sistemdir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999). Ayrıca aile davranış kalıplarından oluşur ve sosyal sistem özelliği gösterir. Davranış kalıpları aile içinde geliştirilir ve sürdürülür. Aile üyeleri arasında etkileşim kendi içeriği arasında çalışır ve bu etkileşim dönütlerle betimlenir. Sibermetik bir kavram olan dönüt kavramı, sıkça aile üyelerinin birbirleriyle olan etkileşimlerini betimlemek ve değerlendirmek için kullanılır. Dönüt, doğrusal süreçte neden-etki olayı değil döngüselidir. Yani bir uyarıcıdan verilen tepki, kaynak uyarıcıdan etkilenen bir dizi yeni tepkilere yol açar. Dönüt aile sisteminin dinamik dengesini devam ettirmeye eğilimlidir. Ailenin iletişim kalıplarını ve davranışlarını dengede tutar (Nazlı, 2000).

Aile grubu sosyal sistem, küçük grup süreci ve aile yapısı ve işlevselliği bilgisini kullanan bir sistem olarak görülür. Aile grubu, küçük grup olarak bir çok benzer özelliği vardır. Bununla birlikte aile özel bir küçük gruptur, genellikle nesiller arasındadır, belirli bir zaman diliminde vardır, hem birlikte zaman harcadığı ve hem de ailenin üyeleri üzerinde etkisinin gücü nedeniyle ailenin çok güçlü bağları vardır. Aile üyelerinin gelişimsel aşamalarıyla ilgili olarak aile kendisine ait gelişimsel bir sürece sahiptir (Johnson, 1998).

Özgülven (2001) ailenin temel özelliklerini evrensel olma, duygusal bir temele dayanma, şekillendirme özelliğine sahip olma, sınırlı bir kapsama sahip olma, sosyal yapı

sahip olma, sosyal yapı içerisinde çekirdek özelliğe sahip olma, sorumluluk sahibi üyelere oluşma, sosyal kurallarla çevrili olma, sürekli ama aynı zamanda geçici bir tabiata sahip olma biçiminde sıralamaktadır.

Bu çalışmada aileye yönelik müdahale yedi aşamada ele alınmıştır. Bu aşamalar tanışma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma ve izleme şeklinde ele alınmıştır. Bu aşamalara ilişkin bilgileri aşağıda verilmiştir.

TANIŞMA AŞAMASI

Johnson (1998) aile ile çalışmada öncelikle profesyonel ve aile arasındaki etkileşim sürecini geliştirmeyi sağlayacak eylemlerde göz önünde bulundurulması gereken ilkeler ve buna bağlı temel anlayışlar üzerinde durmaktadır:

- Ailelerle çalışmada ilk ilke, aile ünitesinin sosyal hikayesini almaktır.
- İkinci ilke, sadece üniteye bağlı üyeler arasında değil, tüm aile ünitesi ile özenli, anlayışlı ilişkinin geliştirilmesidir.
- Üçüncü ilke problemlerin aile tarafından üstlenilmesidir, birey olarak aile üyeleri suçlanmamalıdır.
- Dördüncü ilke, suçlama ve suçlu hissettirmeden kaçınmadır, aksi olduğunda sorumluluk bazı üyelere yüklenir.

İlk ilke sayesinde aile ile çalışan profesyonel aile hakkında yeterli anlayışı geliştirebilir. İkinci ilke çerçevesinde aile iyi oluşmuş bir sistem olarak ele alınmak zorundadır. Ne bu sisteme dahil olunmalı ne de birey olarak aile üyeleri ile taraf olunmalıdır. Aile üyelerinin katkısı istenmeli ve alınan tüm katkılara değer veril-

melidir. Her bir aile üyesine bir birey olarak saygı duyulmalıdır. Üçüncü ilke bağlamındaki anlayışa göre aileler, durumun gerçekleri ile yüzleştirdiği zaman –aile ile ilgili problemler için tüm ailenin sorumluluğu- bunun aşamalı olarak yapılmasının gerekliliğidir. Bu sunulan probleme yönelik keşfedici yaklaşımlar kullanılarak yapılabilir ve problemlerin ailenin gelişiminde bir engelin göstergesi olduğu şeklinde sunulursa yardımcı olabilir. Anksiyeteden, durumun açıklanması ve açığa kavuşturulması ile kurtulunabilir, En önemlisi ailenin gereksiniminin yardım etme durumunun problemler üzerinde çalışmak için güvenli bir yer olduğunun anlaşılmasıdır. Her bir aile üyesinin haklarına saygı duyan, suçlayıcı olmayan bir tutum sergilemek suretiyle aile üyelerine ailenin problemleri üzerinde nasıl birlikte çalışılabileceğine ilişkin bir model olunur. Daha sonra ailenin total bir sistem olarak sorumluluk almasına yardım edilir. Bir aile üyesi problem nedeniyle suçlanmaz. Aileden karşılanamayan ihtiyaçların karşılanması ve problemlerden kurtulmak için plan yapması, bu planları yürütmesi için ilk izlenimler tanışma aşamasında edinilir. Dördüncü ilke çerçevesindeki odak, aile yapısının işlevselliğinin probleme nasıl katkı verdiği üzerindedir. Çevresel faktörlerin etkisi ve ailenin gereksinimlerini karşılamada beceri eksikliği de uygun ortam olduğunda vurgulanmalıdır.

Janzen ve Harris (1997) aileye müdahale sürecine başlamadan önce üç konunun açığa kavuşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Her şeyden önce, aile bireyleri arasındaki etkileşimin – sorunun net bir res-

minin elde edilmesi ve bu etkileşimin problemi nasıl oluşturduğunun belirlenmesi gerekmektedir. İkinci olarak, müdahaleye başlamak için ailenin rızasının alınması ve müdahale sürecine katılım için söz alınması gerekir. Ancak bu görev kolayca başarılamayabilir. Aile bireylerinden bazıları veya tamamı problemi, var olduğu halde, inkar edebilir. Bir veya birden çok aile üyesi problem konusunda suçlanması gereken bireyler olduğunu iddia eder ve bu nedenle çalışmaların hedefinin bu kişi / kişilerin olması gerektiği, onun haricindeki bireylerin tedaviye katılmalarının gerekmediğine inanırlar. Üçüncü esas amaç; ailelerle görüşmelere başlarken "değişikliği harekete geçirmek için süreç belirlemektir." Aile bireyleri anlaşılabilirlik duygusuna, yeni bir şeylerin önerildiği inancına ve sonuçta olumlu bir şeylerin olacağı fikrine sahip olarak ayrılmaları sağlamaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere, aile bir sistemdir. Sistemin herhangi bir parçasını etkileyen şey, sistemin tümünü etkilemiş olacağından sistemin her bir parçası önemlidir. Bu nedenle, ailenin her bir üyesi, aile sisteminin önemli bir parçasıdır ve her üye süreç kapsamına dahil edilmelidir. Bununla birlikte aileyi bir arada görmenin bazı avantajları olabileceği gibi dezavantajları da vardır; aile ile çalışma yaparken bu konunun dikkate alınması gerekir.

Ailenin bütünü bir arada görmenin en az üç avantajı vardır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999): Birincisi, tüm aileyi etkileşim halinde izleyebilmek, dinamiklerinin iç yüzünü kavramaya ve bu konuda bir anlayış kazanmaya yardımcı olur. Ayrıca aile bireylerinin bir diğeri üzerine nasıl

etki ettiğini anlayabilme imkanı sağ-lar (Worden, 1994; Janzen ve Harris, 1997). Aile bireyleri eksikse, ailenin etkileşim modelleri de eksiktir. Üye-lerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini gözlemlemeden, aile içinde nelerin olup bittiği gerçek an-lamda bilinemez. Ne davranışlar, ne de ailenin problemleri, ailedeki her bir üyenin bakış açısından anlaşılabilir.

İkincisi, adil ve objektif olma yeteneği zenginleşir. Bir başka deyişle, prob-lemi ailenin tüm üyelerinin bakış açı-sından görüp değerlendirebilmeyi olanaklı hale getirir ve bu sayede daha az yanlı davranılır. Yansız ve objektif olmak bir anlamda aileyle çalı-şanların ailenin bir üyesini ailenin kalan üyelerinin sözcüsü olarak kabul edilmemesi konusunda dikkatli olma anlamına gelmektedir..

Tüm aileyi bir arada görmenin üçün-cü avantajı iletişim kalıplarını, model-lerini görme ile ilgilidir. Aile içindeki iletişim kalıpları aile ile çalışanlar için ilk ve en temel gözlem ve tepki oda-ğıdır. Kendi kendinize gözlemleye-bildiklerinizi değerlendirmek, başka-larından duyduklarını değerlendirmekten daha kolaydır. Aile bireyleri-nin kendi aile bağları hakkında ne düşündükleri ile onların aile bağları-nın gerçekten ne olduğu arasındaki farklılık sıklıkla ailenin probleminin en önemli bölümüdür.

Aile grubu ile çalışırken her bir üye-nin kendisi için konuşmasına ihtiyaç duyulabilir. Bu aşamada aileye, çalı-şmanın nasıl yapılacağı ve iletişi-min nasıl gerçekleştirileceği gösterilir. Her bir aile üyesinin, bu ortamın, problemler üzerinde çalışmanın gü-venli bir yer olduğu duygusunu his-setmesi sağlanır. Çalışmanın gerçekleştirildiği fiziksel ortama özen

çekleştirildiği fiziksel ortama özen gösterilmelidir. Eğer evde küçükler çocuklar var ise onların etrafta ses-sizce oynayabileceği bir yer sağlanır. Her bir aile üyesinin beklentileri ve problemleri açığa kavuşturulmalıdır ve bu sayede her bir üye diğer üye-leri daha iyi anlamış olur. Ailenin, problemin doğası hakkında bir anla-yışa varmasına yardım edilir. Aile üyeleri arasındaki tartışmanın sade-ce problemin doğası hakkında değil, hedef, amaç ve birlikte çalışma stratejisi hakkında olması çok önemlidir (Johnson, 1998).

Yine de, problem çözme oturumla-rında aile bireylerinin tümünün bir arada olmasını sağlamak bazı prob-lemeler yaratabilir. Bazen oturuma ka-tılmak istemeyen aile üyeleri olabilir. Bazı durumlarda ise tüm aile üye-le-rinin bir arada olması sorun yaratabilir. Örneğin, ebeveynler cinsel sorun-lar yaşıyorlarsa yaşları 8 ila 18 ara-sında değişen çocuklarının oturumla-ra katılmaları doğru mudur? Bazı du-rumlarda herkesi bir araya toplamayı programlamak ya imkansız ya da imkansıza yakın olabilir. Örneğin, ebeveynlerin çalışma saatleri birbiri-ne uymayabilir ve sadece sizin çalı-şmak istemediğiniz hafta sonlarında uygun olabilirler. Bazen aile bireyleri şehir dışında çalışırlar. Son olarak, aile üyelerinin bir arada bulunmak için zaman ve enerji harcamaları, tespit edilmiş problemleri çözmek için gerçekten gerekli midir?

Aile tedavisi, bir aileyi değiştirmeye hizmet eden herhangi bir iş müdahale-sini içerir (Janzen ve Harris, 1997). Önemli olan şey ailenin problemlerini çözmeye yardımcı olmaktır. Aile te-davisi, sonucun aile bireylerinin tü-münün yararına olmasını ifade et-

mekle birlikte bu sonuca pek çok farklı yoldan ulaşılabılır. Bir yandan, bir veya iki bireyi görmek daha avantajlı olabilir. Diğer yandan gerekli değişiklikleri elde edebilmek için tüm aileyle birlikte çalışmak gerekebilir. Kritik olan şey, ailenin değişim çabalarından yarar sağlamasıdır. Aile üyelerinden her birini en az bir kere görmek, tüm üyelerin bakış açısını öğrenmeye yardımcı olabilir. Bu bireysel bazda yapılabilir. Bunun amacı, uzmanın, bir veya iki kişinin söylediklerinin, ailenin tüm bireylerinin duygularını tam doğru olarak ifade ettiğini kabul etmemesini sağlamaktır. Belki de, eğer mümkünse aile bireylerini en az bir kere birlikte görmek, daha sonra hangi alt sistemlere ihtiyaç olduğuna, hangi problemler üzerinde çalışılacağına karar vermek en iyi yoldur. Eğer herkesi bir araya toplamak mümkün değilse mümkün olanın en iyisini yapmalıdır. Mümkün olduğu kadar fazla bireyi mantıklı bir şekilde bir araya toplamak için esnek olunmalıdır. Sahip olunan ile elden gelenin en iyisi yapılmalıdır. Bilindiği ve herkesin kabul ettiği üzere koşullar nadiren ideal olur. Önemli olan şey değişimi etkilemek ve problemlerin çözümüne yardımcı olmaktır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Tanışma aşamasında ailenin ve aile üyelerinin yaşadığı ilk korku ve endişelerin giderilmesi ya da en aza indirilmesi gerekmektedir (Janzen ve Harris, 1997). Tanışma aşamasının amacı, aile bireylerini anlamak ve görevlerini belirtmeden (ne yapacaklarını söylemeden önce) bir şekilde rahatlatmaktır (Worden, 1994). Sıcak ve samimi bir buluşma ve tanışma, çalışan ile ailenin oluşturduğu sistemin kurulmasının iyi bir yoludur. Çalı-

şmacı, bu aile ile görüşmenin ne kadar iyi olduğu konusunda yorum yapabilir. Aileyle aynı fikirde oldukları konularda küçük sohbetler, görüşmeyi yumuşatıp rahatlatma seviyesini arttırabilir (Street, 1994; Worden, 1994). Örneğin "burayı bulmakta güçlük çektiniz mi?" veya "umarım uzun süredir beklemiyordunuz" diyebilir. Hava, trafik gibi konularda yorum yapıp, ailenin halini hatırlarını sormak gibi gönül alıcı konuşmalarla devam edebilir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999). "Bakalım isimlerinizi doğru hatırlıyor muyum?... Sen ..... olmalısın, gelebilene sevindim, 17 yaşındasın, doğru mu? Hangi okula gidiyorsun? ..... da yaşıyorsun değil mi?" gibi sözler söyleyerek aileyi tanıma bilgilerini tamamlayabilir (Worden,1994). Bu aşamada aile üyeleri soru yağmuruna tutulmamalı, daha ziyade onlara ilgi göstermelidir. Bu aşamada ilişkileri açıklığa kavuşturabilir. Bu sürece yetişkinler kadar çocukların da dahil edilmesi önemlidir. Aile ile kurulan temaslarda ve görüşmelerde kullanacak bilgiler hakkında kısa bir tarihçe oluşturulup saklanmalıdır. Bu aşamada birlikte çalışma kuralları da oluşturmalıdır (Helton ve Jackson,1997). Bu kurallar tüm aile bireylerinin katkılarının ne denli önemli olduğunu, aile bireylerinin sözlü veya sözsüz bir değerine nasıl saygı göstereceklerini, birbirlerinin sözlerini kesmekten kaçınmaları gerektiğini, uzmanın işinin, onun aile bireylerinin birbirleri üzerindeki etkileri hakkındaki fikirlerini ve tavsiyelerini paylaşmak ve ailenin olası sorularına cevap vermek olduğu hususlarını içine almalıdır (Worden, 1994).

Bilgilendirmenin amacı, bilmemenin yarattığı boşluğun, tam ve doğru bilgilerle doldurulmasına yardımcı olmaktır. Aile bireyleri yardımın amacını ne kadar iyi anlarsa kendilerini o derece iyi hisseder. Ailenin bu alınılmadık duruma ne tür bir tepki verebileceğini düşünmek önemlidir. Yersiz korkuların giderilmesi ve aileye müdahalenin gerçekte ne olduğunun tartışılıp görüşülmesi çok önemlidir. Bu durum hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Korkuyu yatıştırmanın başka bir yolu da her bireyden ayrı ayrı odalarda bulunmaları konusunda ne düşündüklerini ve ne hissettiklerini tanımlamalarını istemektir. Aşağıda belirtilenleri içine alacak şekilde kişiye özel sorular sorulabilir.

- İçeriye ilk girdiğinizde nelerle karşılaşacağınızı umuyordunuz?
- Bu buluşma hakkında daha önceden aranızda konuştunuz mu? Konuştunuzsa nelerden bahsettiniz?
- Bunun sizin için yeni bir deneyim olduğunu biliyorum. Burada olmakla kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

Bu aşamada dikkat edilmesi gereken şey etkileşime girilecek ve gözlemlenecek birden fazla kişinin olması ve her bir bireyin görüşlerini dile getirme şansına sahip olduğundan emin olunmasıdır. Bu aşamada her bir aile üyesi ilk önce önemli olduğu duygusunu yaşamalıdır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999). Ayrıca bu aşamada önemle üzerinde durulması gereken bir diğer konu da aile ile çalışma yapan profesyonelin kendisi ile ilgilidir. Bu aşamada profesyonelin aile ile bir ünite olarak çalışıldığı zaman sıklıkla bazı problemleri, çözümlenmemiş ya da farkında olmadıkları duyguları,

konuları olabilir. Kendi kişisel deneyimlerini temel alarak ailenin işlevsellikleri hakkında asılsız varsayımlar geliştirebilirler. Bu nedenle aile grupları ile çalışmada önemli bir öncül profesyonelin kendi ailesinden nasıl etkilendiğinin farkına varması ve bunları çözümlemesidir (Johnson, 1998).

ÖN DEĞERLENDİRME AŞAMASI

Janzen ve Harris (1999) bu aşamada aile bireylerine yolunda gitmeyen şeyin ne olduğunun sorulması yani sorunun ne olduğunun sorulması ve aile bireylerinin birbirleriyle nasıl bağlantı kurduklarına odaklanılması üzerinde durmaktadır.

Aile sistemini yapısı, işlevleri, aile içi ve aileler arası ilişkileri içeren bir değerlendirme yaparken toplumsal yapıyı da ihmal etmemek ve bir bütün olarak değerlendirme yapmak gerekir (Karataş, 2001). Her bireyin problemin içeriği hakkında ne düşündüğü sorulduğu zaman birbirinden çok farklı görüşler ileriye sürülebilecektir. Her bireye tek tek bakış açısını sorarak bireyin diğer bireylerin görüşlerine olan tepkilerini gözlemlemeye yarar. Bu aşamanın problem çözmek için uygun bir zaman olmadığı unutulmamalıdır. Bu aşama gözlem zamanıdır. Değiştirme sürecine geçmeden önce problemin ne olduğunun açık olarak anlaşılması gerekir. Bu aşamada ailenin olabildiğince doğal davranmasına izin vermek önemlidir. Burada önemli olan şey, etkileşimi gözlemlemek, problemleri anlamak ve değişiklik için hedef belirlemektir.

Aile üyelerinin birbirleriyle nasıl bağlantı ve iletişim kurduklarına odaklanmasının ön değerlendirme sürecinde büyük bir önemi vardır. Prob-

lemin ne kadar zamandan beri sürdüğü ve problem başladığından beri onunla ilişkili temel olaylar; sorunun mülakat haftasındaki veya ondan iki hafta öncesindeki yoğunluğu ve durumu; geçmişte aile bireylerinin sorunu çözmeye çalışmak için ne yaptığını ve problemin çözümünü şu ana kadar engelleyen ailenin içerisinde veya dışarısında işleyiş gösteren durumlar belirlenmeye çalışılır. Her bir aile üyesinin problem hakkında neler söylediğini işitmek uygulamacı için daha fazla bilgi sağlar. Uygulamacı, problemin ailenin kişiler arası dinamikleri içerisinde nasıl gelişme gösterdiğini ve nasıl birbiriyle örüldüğünü bulabilir (Janzen ve Harris, 1999).

Aile, bireyin işlevselliği üzerinde en çok etkiye sahip bir sistemdir ve aynı zamanda aile, bireylerin gereksinimini karşılamaktan sorumlu olan en temel sistemdir. Bireyin işlevselliğindeki problemler çoğunlukla ailenin işlevselliğinden kaynaklanır. Çoğunlukla aile sisteminde değişiklik olmazsa bireyin gereksinimleri sağlanamaz ve bireyin işlevselliğindeki problemler çözülemez. Aile sisteminde bu değişimleri sağlayabilmek için ailenin bir sosyal sistem olarak anlaşılması gereklidir. Bireyin aile sistemindeki yerinin bilinmesi bireyin anlaşılması için de gereklidir. Aile sisteminin üyeleri arasındaki etkileşimlerde değişim gerekli olduğu zaman aile ilgi odağı birimi olmaktadır. Aile sisteminin değişme için motivasyonunu, kapasitesini ve olanaklarının belirlenmesi yardım etme sürecinde önemli bir konudur. Aile sisteminin anlaşılması için de ailenin sosyal tarihinin alınması yararlı olabilir.

Aşağıda verilen Aile Değerlendirme Şeması (Johnson, 1998) aileyi değerlendirmek için iyi bir yardımcı olabilir. Bu araç dört parçadan oluşmaktadır:

- 1) Kimlik bilgilerinin ortaya konulması,
- 2) Bir sistem olarak ailenin betimlenmesi,
- 3) Aile sisteminin ilgilerinin, gereksinimlerinin ve problemlerinin belirlenmesi ve
- 4) Gereksinimlerin karşılanmasında ve problemlerin çözümünde aile sisteminin güçlü ve güçsüz yönlerinin saptanması.

Ailenin Yapısal Özellikleri

Ailenin karmaşık bir yapısı vardır ve çeşitli öğelerden oluşmaktadır. Her bir öğenin farklı rolleri vardır. Bu roller öğelerin birbirine bağlanmasına yardım eder. Sistem bir bütündür ve birkaç alt sistemden oluşmakta ve bir amaca yönelmektedir. Tamamlanması gereken amacı ve görevleri, bu görevlerini yerine getirmek için de stratejileri vardır.

Sistem perspektifine göre aileler kapalı, gelişigüzel, açık ve eş zamanlı aileler olmak üzere dört ana grupta ele alınmaktadır. Ayrıca iki aile organizasyonu da dikkate alınmaktadır. Birincisi merkeze doğru / merkez dışı aileler, ikincisi ise bütünlük / uyumdur.

Merkeze doğru kavramı kapalı olma eğilimi gösteren aileleri betimlemek için, merkez dışı aileler kavramı ise ailesinden uzaklaşma eğilimi gösteren aileleri betimlemek için kullanılır. Bütünlük ve uyuma baktığımızda uyum, ailenin yapısı, rolleri ve kurallarını duruma göre değiştirebilmesi yeteneğidir. Yani uyum, sistemin strese

AİLE DEĞERLENDİRME ŞEMASI**I. BİLGİNİN TANIMLANMASI**

- A. Aile üyelerinin doğum ve ölüm tarihleri
- B. Evlilik tarihi, önceki evlilik tarihi
- C. Din, ırk, kültürel geçmiş
- D. Evde konuşulan dil
- E. İlk temas tarihi ve kim tarafından havale edildiği

II. BİR SİSTEM OLARAK AİLE**A. Aile yapısı**

- 1. Aile sisteminin işlevselliğinde tüm üyelerin tanımlanması, geniş ailenin üyelerinin ve eğer aile sisteminin bir parçası ise akraba olmayan kişilerin belirlenmesi,
- 2. Alt sistemler-Evlilik, ebeveynlik, ebeveyn-çocuk ve diğer alt sistemlerin işlevleri ve ilişkilerinin tanımlanması,
- 3. Aile, bağlılık – Ailenin sürdürülmesinde ve sınırındaki sorunların tanımlanması,
- 4. Ailenin çevresinin tanımlanması,
  - a. Yaşam koşulları,
  - b. Sosyo ekonomik statü,
  - c. Ailenin ilişkide olduğu komşular, topluluklar. Aile için toplum organizasyonlarının ve kurumların önemini belirlenmesi. Toplum içindeki aile için toplum ve komşuluk kaynaklarının ve sorumluluklarının tanımlanması,
  - d. Geniş aile: Geniş ailedeki önemli kişilerin belirlenmesi, bu kişilerin aile sistemi üzerindeki etkileri, bu kişilerden gelebilecek kaynakların, sorumlulukların belirlenmesi.

B. Aile işlevi

- 1. İletişim kalıpları
- 2. Karar alma kalıpları
- 3. Rol performansı
  - a. Çalışma ev işlerinin standartları ve uygulamaları
  - b. Ebeveynlik ve çocuk bakımı standartları ve uygulamaları
  - c. Sistem üye desteği, teşvikin güçlenmesi, bakım ve ilgi
- 4. Ailenin geleneklere uyumu, ve bağlanma mekanizmaları
- 5. Aile için bir çevre haritasının yapımı

C. Ailenin gelişimi-tarihi

- 1. Kökleri, kültürel grupların ve geçmişteki nesillerin aile sistemi üzerindeki etkisi
- 2. Ailenin yaşamındaki önemli olaylar
- 3. Aile yaşamının gelişimsel aşaması
- 4. Bir genogramın yapılması

III. İLĞİ, İHTİYAÇ VE PROBLEM

- A. Bu aile niçin kuruma geldi? Ne tür hizmet talep etmektedir?
- B. Aile üyelerinin kişisel ihtiyaçları nelerdir?
- C. Aile içindeki alt sistemlerin ihtiyaçları nelerdir? (Özellikle evlilik ve ebeveyn sistemine bağlı olarak)
- D. Aile sisteminin ihtiyaçları ve problemleri nelerdir? Kişisel ve alt sistemlerin ihtiyaçları aile sistemi üzerinde nasıl bir etkiyi sahip? Ayrıca çevresel, sorumluluklar, beklentiler ve herhangi bir farklılık bir sistem olarak aileyi nasıl etkilemektedir? Aile sisteminin problemlerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak engellerin tanımlanması.

IV. İHTİYAÇLARI KARŞILAMADA GÜÇLER VE SINIRLILIKLAR

- A. Bu aile sağlanan hizmetin bir sonucu olarak ne olmasını istemektedir
- B. Bu hizmetle ilgili olarak ailenin düşünceleri, ilgileri ve planları nelerdir?
- C. Ailenin hizmeti kullanma veya değişim için motivasyonu nedir?
- D. Ailenin başatme ve değişim için kapasitesi nedir?
- E. Ailenin değişme için (sistemin içindeki) kaynakları nelerdir?
- F. Aileyi değişim için destekleyebilecek veya engelleyebilecek çevresel kaynaklar veya sorumluluklar nelerdir?
- G. Aile sisteminin değişim için motivasyonunu, kapasitesinin veya fırsatlarını etkileyen başka faktörler var mıdır?
- H. Sistemin ve çevrenin bu aileden beklentileri gerçekçi mi?
- I. Gereksinimleri karşılama ve problem çözme ile ilgili olarak içinde bulunulan durumda: ailenin güçleri ve sınırlılıkları

karşı tepkide bulunmak için düzenlemesi anlamına gelmektedir. Bütünlük ise; hem aile üyeleri arasındaki duygu bağı hem de onların bireysel olarak özellikleri ile ilişkilidir. Aile üyeleri arasındaki heyecansal sınırlar anlamına gelmektedir ve bunlar dört boyuttan oluşmaktadır: kopuk, ayrı, bağılı ve içice.

Bütünlüğü az olan ailelere "kopuk" denir. Bu ailelerde, üyeler arasındaki bağıllık çok zayıftır ve her üye kendi özerk birimleri için işlevde bulunur.

Bu boyutun diğer aşırı ucunda "içice" aileler yer almaktadır. Bu aileler de bütünlük çok fazladır. Aile üyelerinin özerk kimliği kaybolmuştur. Çünkü aile üyeleri arasında çok sıkı bir bağ vardır. İçice ailelerde dış dünya çok önemli değildir. Bütünlüğün iki ucundaki ailelerde, denge ya kapalı ya da bireysel özerklik tarafından ağır basar. Orta düzeyde bütünlüğü olan ailelerde (ayrı ve bağılı) üyeler, hem aile birimi ile ilgilenir hem de kendi ilgi ve ihtiyaçlarını sürdürebilir (Nazlı, 2000).

Johnson (1998)a' göre aile yapısının incelenmesinde her aile üyesinin olabildiğince derinlemesine anlaşılması yararlı olacaktır. Bireyi değerlendirmeye yönelik araçların uygun bölümlerinin kullanılması bu anlayışın geliştirilmesi için uygun bir yol olabilir. Ailenin bir sistem olarak görülmesi gereklidir. Sistemdeki bazı üyeler, diğerlerine göre kendi aralarında daha güçlü ilişkilere sahip bireyler olabilir. Ailenin sınırları- ailenin çevreden ayrılması- onun için önemli diğer insanları da kapsamalıdır. Bu yüzden aile sistemine büyük ebeveynler veya halalar gibi evde yaşamayan aile üyelerinden bazıları da eklenebilir. Buna evde yaşayan aile

bağı olmayan bir başka kişi veya bir komşu da eklenebilir. Her ne nedenle olursa olsun evden ayrılan çocuklar mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca varsa ayrılan diğer aile üyeleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlar ölen kişiler ya da boşanma yolu ile ayrılan kişiler olabilir. Bunların aile sistemi üzerindeki etkileri ve işlevselliği de belirginleştirilmelidir. Aile sistemi içinde bir üyenin üvey olup-olmadığının belirlenmesi çok güçtür. Üveylik ebeveynlerin daha önce evli olması ve bu evlilikten çocuk sahibi olması anlamına gelir.

Aile yapısının bir diğer parçası onun alt sistemleri olan ebeveynler, kardeşler ve ebeveyn-çocuk alt sistemidir. Evlilik alt sistemi birbiri ile evlenen karı-kocayı kapsar. Karı-kocanın ilişkileri, kendi ailelerinden ayrılması ve her bir eşin diğer eşi desteklemesi şeklinde tanımlanmalıdır. Ebeveyn alt sistemi, anne-babayı kapsar, ve bir ebeveyn olarak çocuğu/çocukları ile ilişkileri içerir. Kardeş alt sisteminin anlaşılması çocukların bir diğeri ile nasıl ilişki kurduğu ile ilgilidir. Ebeveyn-çocuk alt sisteminin nesiller arasındaki otorite ve sorumlulukların sınırlılıklarının ne olduğu ile ilgilidir. Bir ailede başka alt sistemler olabilir ve bu alt sistemlerin belirlenmesi ve ilişkilerin yapısının ortaya konması önemli olabilir (Johnson, 1998).

Aile yapısının betimlenmesinde dikkate alınması gereken bir diğer konu bağıllıktır. Bu, aileyi birbirine bağlayan bir maddedir. Ailenin duygusal veya hissel durumu, ailenin bizlik duygusu, aile üyelerinin birbiri ile temas içinde olmasını kapsamaktadır. Sağlıklı aile ilişkileri birbirine bağılı

olmaya ve aynı zamanda ayrı olmaya da olanak tanır. Bağlılık ve ayrılık mekanizmaları betimlenmelidir. Aile kuralları ve normları "ailenin şeyleri veya davranışları yapma yolu" bağlılığı ifade etmenin bir yoludur. Neye, ne koşullar altında izin verildiğinin betimlenmesi aile üyelerinin karşılıklı ilişkilerinin belirlenmesinde bir diğer yoldur. Aile sistemi çevrenin bir parçasıdır. Bu çevrenin de aileye ilişkin beklentileri vardır. Bu, ailenin içsel bir sistem olarak işlevselliği ve çevredeki diğer sistemlere yönelik sorumluluğu ile ilgilidir. Kültürel açıdan farklı olan toplumlarda sıklıkla birbiri ile çatışan beklentiler vardır ve birbiri ile çelişen bu beklentiler belirlenmelidir. Farklılık nedeniyle ailenin ön yargı ve ayrımcılık gibi etkileri belirlenmesi gereklidir. Okul, kültürel grup, geniş aile gibi sistemlerin etkisinin boyutunun ve doğasının belirlenmesi önemlidir. Ayrıca aile için kaynak oluşturabilecek çevresel sistemlerin de belirlenmesi gerekli olabilir (Johnson, 1998).

Ailenin İşlevsel Özellikleri

Aile işlevleri ile göz önünde bulundurulması gereken önemli özellikler iletişim kalıpları, kararların nasıl verildiği ve aile üyelerinin taşıdığı rollerdir. İşlev güclüğü olan aileler genellikle işlevsel olmayan iletişim kalıplarına sahiptir. Bu kalıplardan bazıları ebeveynlerin çocukları aracılığı ile konuşması, iletişim özgürlüğünün olmaması ve birbiri ile çelişen mesajların verilmesidir. Bu iletişim kalıplarının belirlenmesi sistemin işlevselliğinin anlaşılmasında önemlidir (Johnson, 1998).

Ogburn ailenin yedi işlevi üzerinde durmuştur: Bunlar ekonomik ihtiyaçları karşılamak, statü sağlamak, ço-

cukların eğitimini planlamak, din eğitimi vermek, boş zaman faaliyetlerini gerçekleştirmek, aile üyelerinin bir birini koruması ve karşılıklı sevgi ortamı yaratmak gibi işlevlerdir. Murdock, Lundberg ve Yorbung ailenin temel işlevlerini ekonomik, cinsel davranış -üreme ve çocukların bakımı ile sosyalleşmesi başlıkları altında toplamışlardır. Lundberg bu işlevlere ailedeki rol dağılımı ve karşılıklı doyumu da eklemiştir. Ackerman ise tüm bu genel işlevleri biyolojik, sosyal, psikolojik ve ekonomik olmak üzere genel başlıklar altında toplayarak daha kapsamlı bir şekilde ifade etmiştir (Bulut, 1993).

Genel olarak ailenin ekonomik, biyolojik, koruyuculuk, dinsel, psikolojik, eğitim, boş zaman değerlendirme, saygınlık gibi işlevleri bulunmaktadır ve bu işlevler geleneksel ailelere atfedilmektedir (Dönmezer, 2000). Bununla birlikte çekirdek ailenin üreme ve eşler arasındaki psikolojik, cinsel ve sosyal doyumun (dengenin) sağlanması olmak üzere iki temel işlevi olduğu kabul edilmektedir. (Dönmezer, 2000; Özgüven, 2001).

Herhangi bir sosyal sistemin işlevselliğinin anlaşılmasında bu sistemde kararların nasıl verildiğinin bilinmesi önemlidir. Kararların hangilerinin bireysel, hangilerinin alt sistem içinde verildiğinin, hangilerinin tüm sisteme ait olduğunun belirlenmesi gereklidir. Kararlar üzerindeki etkiler ve bu kararların nasıl konuşulduğu, belirlendiği ve zorlanıldığını da içerir.

Aile toplumun en önemli kurumlarından biridir. Herhangi bir toplumun işlevsel olabilmesi için ailenin toplum tarafından ona verilen rolleri yerine getirmesi gerekir. Bu işlevler bireylerin ortak insan ihtiyaçlarının karşılan-

ması, çocukların bakımı ve beslenmesi ve kültürün devam ettirilmesi. Bu işlevlerin yerine getirilebilmesinde ailenin yetişkin üyelerinin ev işleri rolü, gelir sağlama rolü, ebeveynlik rolü ve çocuk bakımı gibi rollerinin yerine getirilmesi gereklidir. Bunlar tüm aile üyelerinin ortak insan ihtiyaçlarının ve gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşamsal rollerdir. Çalışma, ebeveynlik ve evlilik rollerinin yerine getirilmesi yoluyla aile, gelişme için destek ve tüm aile üyeleri için bakım ve ilgiyi sağlar. Bu rollerin nasıl doldurulduğunun bilinmesi ailenin işlevselliğinin bilinmesi için gereklidir.

Değişme insanın işlevselliğinin bir parçasıdır. Aile üyelerinin büyümesi, doğum, çocukların evden ayrılması, ölüm ve boşanma, hastalık ve sakatlığa bağlı olarak aile üyelerinin işlevselliğinin değişmesi, çevresel kaynakların değişmesi, bunların etkisi ve sorumluluklar nedeniyle aile değişmeye hedeftir. Her sistem değişikliklerle baş edebilmek ya da değişen koşullara uyum sağlayabilmek için mekanizmalar geliştirir. Bu uyum ve başetmeyi sağlayıcı mekanizmaların belirlenmesi sosyal sistemde ve çevrede meydana gelen değişiklikleri karşılamada aile sisteminin esnekliğine katkısı incelenmelidir (Johnson, 1998).

Ailenin Gelişimsel Özellikleri

Aileyi bir sosyal sistem olarak anlamak için son bir alan, ailenin gelişimidir, ki bu ailenin kökleri ile başlar. Şu anki yapı ve işlevselliği köklerinin bir ürünüdür. Bu kökleri anlamada yine genogram yararlı bir araçtır. Önemli olan bir diğer konu da ailenin kültürel geçmişinin incelenmesidir. Önemli değişiklik, uyum ve aile sis-

temi içinde baş edilmesi gereken olaylar da ailenin gelişiminin anlaşılmasında önemlidir. Her aile, aile üyelerinin değişen ihtiyaçlarına ve kompozisyonuna bağlı olarak değişik aşamalardan geçer (Johnson, 1998).

Becvar ve Becvar (1982) ailenin gelişim aşamalarını bu aşamalara karşılık gelen duygusal sorunları ve her bir gelişim aşamasına özgü olarak yerine getirilmesi gereken görevleri ele almıştır. Sonya Rhodes aile yaşamının yedi aşamasını şu şekilde tanımlamıştır:

1. Yakınlığa karşı idealleştirme ya da hayal kırıklığına uğrama: Karı-koca arsında ikili ilişki kurulur, gelişimsel görev bir eşin diğer eşi gerçekçi bir şekilde değerlendirmesini kapsar.

2. Tekrara doldurmaya karşı ice dönme: Bu aşama ilk çocuğun doğumundan son çocuğun okula başlaması arasındaki zamanı içerir. Gelişimsel görev, aile üyeleri için destekleyici kalıpların geliştirilmesini kapsar.

3. Aile üyelerinin bireyselleşmesine karşın karşılıklı organizasyon: Bu aşama ailenin, okul çağındaki çocuklara sahip olduğu süreyi kapsar. Gelişimsel görevler, ebeveynlerin kendi kimliklerini çocuklarının kimliklerinden ayırmaya başlaması ve aile sisteminin dışındaki aile üyeleri için destek ve fırsat sağlamadır. Bir diğer görev ise, her bir aile üyesinin bireyselleşmesidir.

4. Arkadaşlığa (ortaklığa) karşı izolasyon: Bu aşamada ailenin, ergenlik çağındaki çocuklarının olduğu süreyi içine alır. Önemli temalar ayrılma ve cinselliktir. Görevler, çocukların bağımsızlık duysusunun artması ve

ebeveyn-çocuk ilişkisinin ortaklık temelinde dayalı evlilik ilişkisinin geliştirilmesidir.

5. Yeniden grup olmaya karşı bağlanma: Bu aşama çocukların evden ayrıldığı süreyi kapsar. Görevler, nesil çizgileri üzerinde yeniden grup olma ve ebeveyn-çocuk arasında yetişkin-yetişkin ilişkisinin gelişmesidir.

6. Kurtulmaya karşı hayal kırıklığı: Eşler evde ebeveynlik yapabileceği çocukların olmadığı yeni bir ilişki kurarlar. Ebeveyn çocuk ilişkisi değişir. Görev, ilişkilerin yeniden görüşülmesi ve değerlendirilmesidir.

7. Karşılıklı yardıma karşı yarırsızlık: Ebeveynler artık emektirdir, eşler çoğunlukla büyük ebeveyn olmuşlardır. Görev, nesiller arasında karşılıklı yardım sisteminin geliştirilmesidir (Johnson, 1998).

Ailenin Konusu, Gereksinimi ve Problemi

Ön değerlendirme aşamasında dikte alınması gereken bir diğer konu ailenin yardım almak amacıyla geldiği konu, temel gereksinimi ve probleminin ne olduğunun ortaya konulmasıdır. Öncelikle aile niçin kuruma geldi? Ne tür hizmet talep etmektedir? Aile üyelerinin kişisel ihtiyaçları nelerdir? Aile içindeki alt sistemlerin ihtiyaçları nelerdir? Aile sisteminin ihtiyaçları ve problemleri nelerdir? Kişisel ve alt sistemlerin ihtiyaçları aile sistemi üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir? Ayrıca çevresel, sorumluluklar, beklentiler ve herhangi bir farklılık bir sistem olarak aileyi nasıl etkilemektedir? Bunlar gibi sorunların yanıtlanmasına ihtiyaç vardır. Bu aşamada ayrıca aile sisteminin problemlerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak

engellerin tanımlanması da gerekmektedir.

Ailenin Gereksinimlerini Karşılamada Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Bu aile sağlanan hizmetin bir sonucu olarak ne olmasını istemektedir. Ailenin hizmetle ilgili olarak ailenin düşünceleri, ilgileri ve planları nelerdir? Motivasyonu, bütçe ve değişim için kapasitesi, kaynakları ve bunları etkileyebilecek sınırlılıkların neler olduğunun ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca beklentilerin gerçekleşip olmadığının ortaya konması da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

PLANLAMA AŞAMASI

Planlama ve sözleşme yapma aşamasına geçmeden önce durumun değerlendirilmiş olması gerekmektedir. Bu aşamada uygulanacak plan açık, net bir şekilde konur ve uygulama planı için formal ya da informal bir sözleşme yapılır. Sözleşmede yer alan tüm aktiviteler sözleşmede belirlenen değişimleri başarmak içindir (Sheafor ve Horejsi, 2002). Planlama ve bu planın gerçekleştirilebilmesi amacıyla sözleşme yapmak için öncelikle yolunda gitmeyen şeyin ne olduğu konusunda fikir birliğinin sağlanması gerekir (Janzen ve Harris, 1997).

Planlama, değerlendirme ve müdahale arasında bir köprüdür. Üstesinden gelinmesi hedeflenen noktaların belirlenmesiyle başlar, sonrasında, başarılmak istenen hedefler için ne tür değişikliklerin gerektiği belirlenir, hedeflere ulaşmak için alternatif değişim stratejilerinden en uygunu seçilir, yapılacak aktiviteler belirlenir ve bu belirlenen aktiviteleri başarmak

için bir zaman çizelgesi yapılıır (Johnson, 1998).

Problemin tanımı tüm aile bireyleri tarafından onay gördükten sonra problemin ya da problemlerin nasıl çözüleceği hususunda anlaşmanın sağlanması gelir. Kristal saflığında, katıksız bir problem yoktur ve herkesin problem algısı farklı olabilir. Bu nedenle ailede tespit edilen problemlerin pek çoğunu "temsil" yapısı çerçevesinde ele almak yararlı bir bakış açısı olabilir. Plan yaparken problem ve içeriğinin yanı sıra başa çıkma ve odaklanma üzerinde durmak yararlı bir yoldur. Bu yol insanın detaylarla boğulması yerine işlemin anlaşılması hakkında bilgi edinmesini sağlar. Sistem değişikliği içerikte değil, başa çıkma seviyesinde değişiklik gerektirecektir. Ailelerle olan çalışmada plan bireyler arasındaki etkileşim ve iletişim değişikliğini içerir. Sonuçta elde edilecek olan onlara geçmişte kullandıkları başarısız çözüm yolları yerine farklı problem çözüme yolları öğretmektir. Bu suretle onların dile getirdiği küçük problemleri çözmelerinden ziyade geniş çaplı problemleri çözmelerine olanak tanınmış olur (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Plan yaparken ailenin işbirliği yapmaya rıza gösterdiği bir probleme ya da problemin bir yönüne odaklanmak sureti ile çalışmalara başlamak, bireysel ifadelerle belirtilen problemleri, aile bireyleri arasındaki etkileşim problemleri olarak veya ailenin tümüne ait problemler olarak görülmesini sağlamak, aileyle yapılan görüşme sırasında gözlenen, onların ifade edemediği etkileşim problemlerini açıkça ifade etmelerine yardımcı olmak esas alınmalıdır.

Problem hakkında uzlaşma sağlanmanın 4 tekniği vardır: Su yüzüne çıkan birden fazla problem varsa onları önem sırasına göre aile bireylerine açıklama. Daha sonra sonuçları birbiri ile kıyaslayıp karşılaştırma. Genellikle aile bireylerinin çoğunluğu tarafından daha önemli görülen problemlere öncelik verilebilir. Şayet problemler arasında bağlantı olduğu görülürse, çözülmesi daha kolay olan problem seçilebilir. Problemin çözülmesi yolunda olabildiğince çabuk ulaşılabilecek başarılar aile için önemlidir. Ailede problemin ne olduğu konusunda uzlaşma sağlamak özel bir dikkat ister. Bu teknik, en azından problem hakkında uzlaşma sağlanıncaya kadar aile bireylerinin bir kişiyi işaret ederek onu günah keçisi olarak göstermesini engellemek için kullanılır. Bu teknik "günah keçisi belirleme" tekniği adı altında kullanılır. Bu tür bir geri iletim aile bireylerinin davranış ve iletişim modellerini tanımlamalarına yardımcı olabilir. Bunu takip eden yaklaşım, problem konusunda uzmanlaşma sağlayabilmek için birilerini günah keçisi olarak ilan etmekten vazgeçmelerini istemek olacaktır. Uygulamacı aynı zamanda günah keçilerinden, aile problemleri hakkındaki görüşlerini diğer aile bireyleriyle paylaşmasını da istemelidir. Günah keçilerine suçlamaların hedefleri oldukları için kendilerini nasıl hissettikleri şeklinde sorular sorulabilir. Günah keçisinin duygularını ifade etmesini istemek, aile bireyleri arasındaki empatiyi güçlendirir. Buna ek olarak, böyle bir yüreklendirme günah keçilerinin duygularının da önemli olduğunu ifade etmeye hizmet eder. Hiç kimse suçlamanın tek hedefi olarak hissettirilmemelidir. Sonuçta böyle bir paylaşımı cesaret-

lendirmek aile bireylerinden her birinin katkısının ne kadar önemli olduğunu gösterir. Her aile bireyine, aile problemlerine ilişkin görüşleri sorulmalıdır. Aile problemleri aile bireylerinin hepsini ilgilendirir. Uygulamacı, aileye bu prensibi vurgulamalıdır. Her birey bu ailenin içinde olduğundan, probleme de hepsinin katkısı vardır. Ailenin bu bakış açısının geliştirilmesi uygulamacının görevidir.

Johnson (1998)'a göre ailenin üyeleri arasında bir sözleşme yapmalarına yardımcı olmasının yanı sıra uzmanla da neyin yapılması gerektiği ve bunu kimin yapacağına ilişkin bir sözleşme yapılmalıdır. Uzman, üyeler etkili aile işlevselliği için gerekli becerinin olmaması durumunda eğitimsel yaklaşımı kullanır. Değişime direnç gösterme ve çalışma becerisi en önemli noktadır. Çünkü aileler sosyal işlevselliği için problem kaynağı olabilecek işlevsellik biçimlerine sahip olabilirler. Ancak bireyler için bu yolları terk etmek oldukça güçtür. Bu nedenle neler yapılacağını ve yaptırılacağını göz önünde bulunduran bir anlaşma yapmak planlamanın önemli bir yönüdür (Helton ve Jakson, 1997). Sözleşme, uygulama sürecinde hem harita hem de yol gösterici ve hem aile hem de uygulamacının onayı halini alır. Üzerinde çalışılması gereken öncelikli problemleri ve içerilen çalışma saptamalarını yansıtır (Kirst-Ashman ve Hull, 1999).

Etkili planlama düşüncesi uygulamacının yaratıcılığına ve çalışmanın alternatif gidişatında ailenin gönüllü çalışmasına bağlıdır. Gereken kaynakları tanımlamak ve çalışmayı sonlandırmak için gereken zaman çerçevesini tahmin etmek için her

olası tercihin aile ve diğerleri üzerinde yardım edici ve yaralayıcı etkilerinin önceden tahmini çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sürece rehberlik edebilecek modeller, teoriler, perspektifler ve en uygun uygulama modelleri bilinmelidir. Bu noktada etik ilkeler planlı müdahale stratejilerinde, önemli bir bakış açısı ve filtre olarak hatırlanmalıdır (Sheafor ve Horejsi, 2002).

Son olarak, okasılıklar kapsamında, değerlendirme ve bilgi toplama sürecinde elde edilen sıkı olgular ve nesnel kanıtlar üzerinde planlama kararlarını temellendirmelidir. İlk önce bir plan geliştirilir ve sonrasında bir sözleşme oluşturulur. Bu sözleşme yazılı ya da sözel olabilir ve hatta kastedilen sözleşme spesifik anlamda anlaşmadır, bu da ortaya çıkabilecek yanlış anlamaları önlemek içindir. Özellikle yazılı bir sözleşme doğabilecek anlaşmazlıkların ve anlaşma noktalarının net ve kesin bir şekilde tanımlanması açısından yararlıdır. Kuruma ve müracaatçıya sorumluluğun gösterilmesi açısından bir temel sunar ve vakaları havalede etkili bir araç olabilir ya da en azından gerekli bir araçtır (Sheafor ve Horejsi, 2002).

-Sözleşmelerde kullanılan dil ve biçim farklı olabilir, fakat içerik genellikle aynıdır. Bir sözleşme, minimum düzeyde, şunları içermelidir:

- Problemler, kaygılar,
- Hedefler ve müdahale araçları,
- Müracaatçıya yüklenilecek görevler,
- Müdahale için beklenen süre (haftalık, aylık vs),

- Zaman çizelgesi ve mülakat için yer ya da grup toplantıları,

- Diğer kişilerin, kurumların ya da çalışmanın parçası olabilecek organizasyonların tanımlanması ve bunların değişim sürecine katkılarının neler olacağına belirlenmesi gerekir.

Unutmamak gerekir ki, çok dikkatli bir şekilde hazırlanan planın da müdahalenin gelişiminde değişime ihtiyaç olabilir. Bu noktada uzman ve ailenin planın revize edilmesine açık olmaları gerekir.

UYGULAMA

Ailelerin karşılaştıkları problemler çok çeşitlidir ve kapsam olarak farklılık gösterir. Bu nedenle kullanılacak teknikler ve yaklaşımlar da çok farklıdır. Öncelikle aileyle çalışma yaparken göz önünde bulundurulması gereken kimi yaklaşımlara yer verilecektir. Ailenin karşılaştığı problemin niteliğine ve aileyle çalışacak profesyonelin eğitimine, tercihinine göre bu yaklaşımlardan biri ya da diğeri seçilebilir.

Aileye yönelik müdahalelerde etkili olabilmek için öncelikle ailenin bulunduğu yerden başlamak, güçler perspektifinden bakmak, hizmet sunumunda esnek olmak, ilişkiyi etik ve saygılı bir biçimde başlatmak ve sonlandırmak, aileye yeni bir bakış açısıyla yaklaşmak, güven aşımak, sorunlar üzerinde bir ortak gibi çalışmak, ev ödevlerinizi yapmak, negatif imajlardan kaçınmak, her bir ailenin kendine özgü olduğunu akıld tutmak gerekmektedir (Gutierrez, Parsons ve Cox, 1998).

a) Psikanalitik aile tedavisi yaklaşımı
Aile grubunu bütünlüğü içinde ele alan söze dayalı bir tedavi yöntemidir. Çekirdek ailenin tüm bireyleri ve

eğer birlikte oturuyorlarsa geniş ailenin bireyleri de seanslara davet edilir. Psikanalitik aile tedavisi yaklaşımı kısaca "aktarımın kullanımı ile ruhsallığın en ilkel biçimlerinin yeniden canlandırılması, aile- grup ruhsal aygıtında düşsel dolaşımın oluşturulması ile her aile bireyinin bireysel ruhsallığının otonom hale getirilmesini" amaçlar (Kerimoğlu, 1996; Gülerce, 1990; Fışiloğlu, 1992).

b) Sistemik aile tedavisi yaklaşımı

Sistemik modelde ailenin herhangi bir bireyinde görülen ruhsal sorun o bireyin hastalığına işaret etmektedir. Ana amacı sorunun direkt olarak ortadan kaldırılması değil, sistematik bağlantılarının bulunması, sistemdeki döngüsel etkileşimlerin kavranması ve sorunun bu durumda geçici olarak var oluşunun zorunluluğunu açıklamaktadır. Sorunlardan sorumlu olan herhangi bir aile bireyi olmayıp, hatta fonksiyonu bozuk aile de olmayıp aile oyunudur. Aile bireyleri kısır bir döngü şeklinde sürekli etkileşim örüntülerine hapis olmuşlardır. Bu nedenle sistemik aile tedavisi yaklaşımında hipotez kurma, döngüsellik ve yansızlık çok önemlidir (Kerimoğlu, 1996; Gülerce, 1990; Fışiloğlu, 1992).

Aile sistemleri yaklaşımı, aile bireylerinin ailenin bir parçası ve aynı zamanda aile sisteminden ayrı bireyler olmasının yarattığı sorunlar üzerine yoğunlaşır. Problemler bir birey ailesi ile aşırı şekilde ilgilendiğinde veya aile ilişkilerini reddettiğinde ortaya çıkar. Bu yaklaşım aynı zamanda ailenin daha önceki jenerasyonlarında kurulmuş olan sistemleri tekrarlama eğilimini tanımlar ve aile yaşam döngüsüne ilişkin konulara duyarlıdır (Sheafor ve Horejsi, 2002).

c) Yapısal aile tedavisi (Aile yapısı, alt sistemler ve sınırları) yaklaşımı

Yapısal yaklaşım ailenin yapısı üzerine odaklanır. Her birey varolan sosyal grupların etki ve tepkide bulunan bir üyesidir. Diğer bir deyişle yapısal aile terapisi bireye bulunduğu sosyal çevre içinde yaklaşan bir modeldir. Sistem olarak ailenin belirlenmiş sınırları dışında sınırlar aşırı ölçüde kullanıldığında ailede sıkıntılara, sorunlara yani işlev bozukluklarına yol açar. Ayrıca ailenin değişik şartlarda yeniden o şartlara uygun yapılanmayı başaramadığı ve o şartlara uyum sağlayamadığı durumlarda da ailede işlev bozukluğu ortaya çıkar (Kerimoğlu, 1996; Gülerce, 1990; Fıfıloğlu, 1992).

Yapısal yaklaşım da eşler, kardeşler ve anne-baba alt gruplarının tanımlanması ve ilişkilerine özel önem verilir. Bu alt gruplar arasındaki ayırmlar ve anlaşmazlıklar, aşırı sert ya da esnek sınırlar ailesel bozukluğun temel nedenleridir. Aile bireylerinin sorumluluk ve rolleri ile alt gruplar belirlendiğinde ve tüm bireyler tarafından kabul edildiğinde amaçlanan değişim gerçekleşir (Sheafor ve Horejsi, 2002).

d) Stratejik aile tedavisi yaklaşımı

Stratejik yaklaşım, "iletişim terapisi" adıyla geliştirilmiştir. Ana hedef, tedavi sürecine hatalı yapısal ilişkilerden sorumlu her üyenin katılmasını sağlamaktır. Sorunla ilgili olan aile, okul ve arkadaş grupları da tedavi sürecine katılabilir (Bentowin, 1989. Akt: Akyürek, 1990). Bu yaklaşımda ailede var olan kurallara ve gücün kullanımına ve dağılımına dikkat çekilmektedir. Buradaki strateji sözcüğü ile aileyi hedeflenen davranışsal modellere yönlendirmek amacıyla

seçilen yaklaşımlardaki aktif ve yönlendirici rol tanımlanmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2002).

Aile sisteminde belirlenmiş olan hasta, ailenin diğer bireylerini çaresizlik içine düşürerek kontrol etmektedir. Burada yapılması gereken, aile sınırlarının yeniden düzenlenmesi ve sistemin yeniden yapılandırılmasıdır. Stratejik aile tedavisi yaklaşımında; birim, güç, kişiler arası etkileşim, yardımseverlik, ileriye yönelik planlama, hiyerarşi, metafor (açıkça ifade edilenin dışında ikinci bir gönderme) kavramları anahtar rol oynamaktadır (Kerimoğlu, 1996; Gülerce, 1990; Fıfıloğlu, 1992).

e) Sosyal öğrenme yaklaşımı: davranış tedavisinde davranışın değiştirilmesinde kullanılan teknik ve kavramlardan yola çıkılır. Ailedeki problem ve çatışmaların iletişim, ilişki ve sorunların çözümü gibi temel becerilerin aile bireyleri tarafından öğrenilmemiş olmasından kaynaklandığı varsayılır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanı bu becerilerin öğretilmesi üzerine yoğunlaşır.

f) Davranışsal aile tedavisi yaklaşımı

Davranış tedavisi uzunca bir süreden beri devam etmekle birlikte "davranışsal aile tedavisi yaklaşımı" son 20-25 yıl içinde kullanılmaya başlanmıştır (Gabbrill, 1981. Akt: Akyürek, 1990). Davranışsal aile tedavisinin amacı, ailenin bozuk davranış biçimlerini yine ailenin istekleri doğrultusunda değiştirmektir. Davranışsal aile tedavisi, davranış terapilerinde olduğu gibi, geçmişten ziyade, şimdiki durumla ilgilenmekte ve uyuşmaz davranışın çıkış biçiminden çok, şu anda yapılan şekli üzerinde durmaktadır (Bentowin, 1989. Akt: Akyürek, 1990).

g) Öyküsel aile tedavisi yaklaşımı
Bireylerin içinde buldukları durumları tanımlamak amaç ve anlamlarını belirtmek için kullandıkları kişisel hikayeler, alıntılar, toplumsal veya kültürel hikayelere odaklanılır. Aile bireylerinin düşünce şekillerini tekrar değerlendirmelerini yardımcı olacak ve yeni davranış modellerini geliştirmeye yönlendirecek alternatif öyküler oluşturmak için özel soru teknikleri kullanılır.

ğ) İletişimsel aile tedavisi yaklaşımı
Ailesel problemlerin çoğunlukla bireyler arasındaki iletişimsel sorunlardan kaynaklandığını kabul eder. Bireyler birbirlerini dinlemeyi, kendilerini açık ve dürüstçe ifade etmeyi öğrendiklerinde değişim oluşur. Burada sosyal hizmet uzmanı bireyler arasındaki iletişimi güçlendirir ve kendilerini ifade edebilmelerine yardımcı olmak amacıyla çeşitli pratik uygulamalar yaptırır.

h) Eklektik aile tedavisi yaklaşımı
Aile sorunlarının kavranılmasında en önemli hususlardan birisi "kişilik gelişimi"dir. Evlilik yaşamı çoğu kişi için kendi ailesinden sonra ikinci yakın ilişki ortamını oluşturur. Aile yaşamında her iki cinsten bir ya da daha fazla kişi arasında çok özel ilişkilerin yer aldığı bir süreçtir. Başka bir deyişle, her kız çocuğu cinsel kimliği ile ilgili ilk ve en önemli bilgileri annesiyle özdeşim kurarak edinir. Erkek çocuk ise, durum daha farklıdır. Evlilik döneminde bu özdeşimleri yeniden yaşama gibi eğilim ve yatkınlık söz konusudur. Bu durum eğer ilk özdeşilen kişi ile arada rahatsız edici olaylar varsa bunlar evlilik sürecinde de tekrarlayabilir (Dominian, 1989. Akt: Akyürek, 1990).

Uygulama aşamasında, profesyonel planlama aşamasında belirlenen amaçları ve hedefleri gerçekleştirmek suretiyle ailenin optimal işlevselliğini sürdürmelerini sağlayarak sorunları olan aileye yardımcı olmaktadır. Çerçeveselendirme, aileye problem çözme tekniklerinin öğretilmesi, ebeveynlere çocuk bakım yöntemlerini öğretme ve destek sunma gibi yaklaşımlar kullanılabilir (Proctor ve diğ., 1995). Rol oynama, teybe kaydetme ve ev ödevi verme gibi ilave teknikler de aileye yönelik uygulamalarda yardımcı olabilir (Turan, 1999).

SON DEĞERLENDİRME

Aileyle yapılan çalışmalarda elde edilen gelişmeyi ve amaca ulaşıp ulaşılmadığını değerlendirmek çok önemlidir. Değerlendirmenin önemli bir boyutu aileyle yapılan çalışmayı sonlandırmadan önce uzun erimli amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını ortaya koymakla ilgilidir (Kirst-Ashman ve Hull, 1999). Turan (1999)'a göre aileden yöntem uygulanmasıyla elde edilen gelişmeler, sorunun çözümüne en az ve en çok yardımcı olan etkenler, uzmanın çalışmayı yürütme biçimi, katkıları vb. konularda görüşünün alınmasına değerlendirme adı verilmektedir.

Son değerlendirme, uygulamanın amaca ulaşıp ulaşmadığını ortaya çıkarmanın bir aracıdır ve amaçlara ve hedeflere ulaşmak için kullanılan araçları gözden geçirmeyi de içerir. Son değerlendirme, yardım sonucunda ortaya çıkan olumlu-olumsuz ve hesaba katılmayan çıktılarını tanımlar. Değerlendirme sürekli yapılmalıdır, fakat özellikle her bir aşama tamamlandıktan sonra değerlendirmenin gerçekleştirilmesi önemlidir. Son değerlendirme, ön değerlendirmede

duğuna işaret eder. Bunu belirlemek üzere çalışmanın sonlandırılmasını takiben vakanın bir süre izlenmesi öngörülmektedir. Son görüşmede ara ara haberleşme ve bir araya gelme önermelidir. Görüşme için kesin bir tarih belirlemek aile tarafından özel yaşamlarına müdahale edilmesi şeklinde algılanabileceği için, her şeyin yolunda gittiği belirtilip kabul edilmeyebilir. Bunun yerine bir süre sonra kendilerini arayacağını söylemek daha uygundur. Geçen süre içinde aile geldikleri durumu gözden geçirme fırsatı bulur; tekrar bir sorun çıktığında, ciddi boyutlara ulaşmadan uzmandan yardım isteyebilirler. Vakayı izlemek ailenin yaşamında sağlanan değişimin ne kadar süre devam edebildiğinin görülmesine imkan verir (Turan, 1999).

SONUÇ

Bu çalışmada aileye yönelik planlı müdahale süreci tanışma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma ve izleme olmak üzere yedi aşamada ele alınmıştır. Tanışma aşamasında aileyle çalışmada dikkat edilmesi gereken temel konulara yer verilmiş ve aileyi bir arada görmenin avantajları ve dezavantajları üzerinde durulmuştur. Ön değerlendirme aşamasında Johnson (1998) tarafından hazırlanan Aile Değerlendirme Şemasına yer verilmiştir. Ayrıca ailenin yapısal, işlevsel ve gelişimsel özellikleri konuları ele alınmış ve ailenin değerlendirilmesinde ailenin konusu, gereksinimi ve problemi üzerinde durulduktan sonra ailenin gereksinimlerini karşılamada güçlü yönleri ve sınırlılıkları açıklanmıştır. Planlı değişme sürecinin üçüncü aşaması olan ve değerlendirme ve müdahale

arasında bir köprü olan planlama üzerinde durulmuş ve bu aşamada sözleşme yapmanın önemi konusuna değinilmiştir. Hazırlanan plan ailelerin karşılaştıkları problemlerin çok çeşitli olması ve kapsam olarak farklılık göstermesi nedeniyle farklılıklar gösterecektir. Bu nedenle kullanılacak teknikler ve yaklaşımlar da çok farklılıkların olması doğal bir sonuçtur. Bu bağlamda uygulama aileyle çalışan personele yol gösterecek kimi yaklaşımlar kısaca açıklanmıştır. Aileyle yapılan çalışmalarda elde edilen gelişmeyi ve amaca ulaşıp ulaşılmadığını değerlendirmek son değerlendirme aşamasının işi ve değerlendirmenin önemli bir boyutu aileyle yapılan çalışmada amaca ulaşıp ulaşılmadığını belirlemek üzerindedir. Ailenin ihtiyaç duyduğu kaynak ve hizmetlerden yararlanması, duygu, düşünce ve davranışlarında olumlu değişmelerin gerçekleşmesi, kendine güven duygusu geliştirmesi ve sorunlarını tek başına çözebilecek düzeye gelmesi durumunda mesleki yardım sürecinin sonlandırılması üzerinde durulmuş ve son olarak izleme çalışması yapmanın önemi açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arıkan, Ç., Duyan, V. ve Karagöz, F. (2002). "Aile ve Sosyal Hizmetler". 2001 Yılı Aile Raporu. Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Becvar, R. ve Becvar, D.S. (1982). *Systems Theory and Family Therapy*. University Press of America
- Bentowin, A. "Aile Terapisi". Psikoterapilere Giriş. S. Bloch (Ed.). Engin Eker (Çev). Aktaran : Akyürek, Adem. İstanbul Cerrahpaşa Yayın Birliği. İstanbul : 1989.

- Blythe, B.J., ve Tripodi, T. (1989). *Measurement in direct practice*: Newbury Park, CA: Sage.
- Bulut, İ. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Ankara : T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını.
- Dominian, J. (1989). "Evlilik Terapileri". *Psikoterapilere Giriş*. S. Bloch (Ed.). Engin Eker (Çev). Aktaran: Akyürek, Adem. İstanbul: İstanbul Cerrahpaşa Yayın Birliği.
- Dönmezer, İ. (2000). *Ailede İletişim ve Etkileşim*. Ankara: Sistem yayıncılık.
- Fışiloğlu, H. (1992). "Yapısal Aile Terapisi Modeli ve Bir Vaka". *Psikoloji Dergisi*. Cilt : 7, Sayı : 27.
- Gambrill, E.D. (1981). "A Behavioral Perspective of Families". *Models of Family Therapy*. W. Reid ve E. Tolson (Ed.). Aktaran : Akyürek, Adem. New York:
- Gutierrez, L.M., Parsons, R.J. ve Cox, E.O. (1998). *Empowerment in Social Work USA: Practice*. Brooks/Cole Publishing Co.
- Gülerce, A. (1990). "Aile Terapisinin Psikolojiye Getirdiği Epistemolojik Yenilik". *Psikoloji Dergisi*. Cilt : 7, Sayı : 20.
- Helton, L.R., ve Jackson, M. (1997). *Social work practice with families: A diversity model*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Hepworth, D.H. ve Larsen, J.A. (1990). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills*, California: Wadsworth Publishing Co.
- Janzen, C. Ve Harris, O. (1997). *Family treatment in social work practice*. Itasca, IL: Peacock.
- Johnson, L.C. (1998). *Social Work Practice: A Generalist Approach*. USA: Allyn and Bacon.
- Karataş, K. (2001). "Toplumsal Değişme ve Aile" *Toplum ve Sosyal Hizmet*. Cilt: 12, Sayı: 2, 89-98.
- Kerimoğlu, E. (1996). *Aile Tedavileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kirst-Ashman, K. ve Hull, G.H., (1999). *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Nazlı, S. (2000). *Aile Danışmanlığı*. Ankara :
- Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Proctor, E.K., Davis, L.E., ve Vosler, N.R. (1995). *Families: Direct practice*. In *Encyclopedia of social work* (Vol.2.s 941-950). Washington, DC: NASW Pres.
- Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.R. (2003). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. USA: Allyn and Bacon.
- Street, E. (1994). *Counseling for family problems*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Turan, N. (1999). *Sosyal Kişisel Çalışma*. (Ed. V. Duyan) Ankara: Aydınlar Matbaacılık.
- Ünlü, E. (2001). "Aile Hizmetlerinde Değerlendirme Araştırmaları". 1. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu. Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu ve HÜ Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.
- Worden, M. (1994). *Family therapy basics*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Co.
- Zastrow, C.H. (1999). *The Practice of Social Work* CA: Brooks/Cole Publishing Co.